5. Кодекс торговельного мореплавства України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 15 березня 2010 року (офіційний текст). Київ : Паливода А.В., 2010. 116 с. (Кодекси України). Ст. 204.

6. Брюссельская конвенция «Об унификации некоторых правил о коносаменте от 25 августа 1924 года» (Гаагские правила). Международный морской комитет 1924 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_221.

7. Конвенция ООН о морской перевозке грузов 1978 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_391.

8. Афинская конвенция о перевозке морем пассажиров и их багажа 1974 года : Закон України від 15 листопада 1994 року № 115/94. *ВВР*. 1994. № 33. Ст. 305.

9. Кодекс торговельного мореплавства України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 15 березня 2010 року (офіційний текст). Київ : Паливода А.В., 2010. 116 с. (Кодекси України). Ст. 195.

10. Балобанов А.А., Мунари Ф., Суччи Дж., Рейно Ж. Очерки по морскому праву : учебное пособие. Одесса, 2001. 216 с.

11. Шемякин А.Н. Морское право : учебное пособие. Харьков : Одиссей, 2004. 384 с.

12. Конвенція про режим судноплавства на Дунаї 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_175.

13. Міжнародний туризм (політико-правовий аспект). *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : збірник наукових праць. Вип. 6 (Ч. ІІІ). Київ : РВЦ «Київський університет», 1998. С. 113–119.

14. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 року (зі змінами та доповненнями) № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ред. від 26 квітня 2014 року, підстава 1193-18). 2014. № 31. Ст. 241.

ІВАНОВ А. Г.,
аспірант кафедри права
Європейського Союзу
(Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

УДК 341.62
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.34

СУДОВИЙ ХАРАКТЕР МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІВ ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ

Діяльність міжнародних органів зі встановлення фактів полягає у проведенні неупередженого та незалежного розслідування та має бути зосереджена на встановленні фактичних обставин міжнародного спору або ситуації. Відповідні вимоги віднайшли своє відображення в положеннях дво- та багатосторонніх міжнародних договорів, а також актів міжнародних міжурядових організацій. Проте деякі держави заявляють про наявність у таких органів судового або квазісудового характеру. Аналогічні думки можна зустріти в доктрині міжнародного права.

На основі аналізу практики використання процедури міжнародного обслідування, а також цілей, завдань та компетенції органів, що її здійснюють, у статті

досліджено такі види діяльності цих органів, які, на думку автора, слугують причиною тверджень про судову чи квазісудову природу міжнародних органів зі встановлення фактів. До них можна віднести рішення органів зі встановлення фактів про додержання судових стандартів в процесі розслідування, перш за все стосовно питань, пов'язаних зі збиранням доказів та оцінюванням їх достовірності; практику надання слідчими комісіями висновків з питань права, що включає кваліфікацію діянь відповідно до норм міжнародного права, встановлення факту вчинення міжнародних злочинів тощо; встановлення індивідуальної відповідальності конкретних осіб за порушення міжнародного права; діяльність щодо оцінювання збитків, визначення обсягу компенсації та врегулювання спірних претензій; надання рекомендацій стосовно механізмів вирішення спорів, судового покарання осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного права, та органів, уповноважених на розгляд відповідних справ.

Водночас автор доходить висновку про відсутність у міжнародних органів зі встановлення фактів основної ознаки судових органів, а саме можливості виносити юридично обов'язкові рішення для сторін спору або учасників ситуації.

Ключові слова: *міжнародні органи зі встановлення фактів, обслідування, слідчі комісії, судовий характер, мирне вирішення спорів.*

Ivanov A. H. Judicial character of international fact-finding bodies

The fact-finding activity of international bodies is to conduct an impartial and independent investigation and should focus on establishing the factual circumstances of an international dispute or situation. Relevant requirements are reflected in the provisions of bilateral and multilateral international treaties and acts of international intergovernmental organizations. However, some states claim that such bodies are judicial or quasi-judicial in nature. Similar thoughts can be found in the doctrine of international law.

Based on an analysis of the practice of using the international inquiry procedure, as well as the goals, objectives and competence of the bodies carrying it out, the article explores the types of activities of these bodies that, in the author's opinion, serve as the basis for allegations of the judicial or quasi-judicial nature of international fact-finding bodies. These include: 1) the decisions of fact-finding bodies on compliance with judicial standards in the investigation process, primarily on issues related to the collection of evidence and the assessment of their reliability; 2) the practice of providing inquiry commissions with opinions on legal issues, including qualifying acts in accordance with international law, establishing the fact of commitment of international crimes, etc. 3) the establishment of individual responsibility of specific persons for violation of international law; 4) activities to assess damage, determine the amount of compensation and resolve disputed claims; 5) providing recommendations on dispute resolution mechanisms, judicial punishment of those guilty of serious violations of international law and bodies authorized to consider relevant cases.

At the same time, the author comes to the conclusion that there is no main fact of the judicial authorities in the fact-finding bodies, notably, the possibility to make legally binding decisions for the parties to the dispute or participants in the situation.

Key words: *international fact-finding bodies, inquiry, commissions of inquiry, judicial nature, peaceful settlement of disputes.*

Вступ. За загальним правилом завданням міжнародної слідчої комісії є розслідування обставин спору. Комісія встановлює факти, оцінює подію, що спричинила спір, та формулює щодо таких фактів свої висновки для сторін спору. Компетенція слідчої комісії обмежується розслідуванням фактичної сторони спору. Про те, що зміст доповіді міжнародної слідчої

комісії має обмежуватися викладом отриманих відомостей фактологічного характеру, свідчать положення статті 14 Конвенції про мирне розв'язання міжнародних спорів, яка була однією з трьох Конвенцій, прийнятих на першій мирній конференції у Гаазі у 1899 році [1]. У 1907 році, на Другій Гаазькій конференції миру, її положення отримали розвиток в оновленій Конвенції про мирне розв'язання міжнародних спорів. Розділ, присвячений міжнародним слідчим комісіям, зазнав змін і був доповнений, в результаті чого процедурі міжнародного обслідування було присвячено 28 статей, тоді як попередня Конвенція обмежувалась шістьма. Стаття 35 Конвенції 1907 року встановила ідентичні вимоги стосовно доповіді слідчої комісії [2]. Аналогічним чином це питання врегульовано у пункті 17 Декларації про встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 року, яка регламентує діяльність уповноважених органів ООН зі встановлення фактів, задля виконання завдання Організації щодо підтримки міжнародного миру та безпеки [3].

Водночас деякі держави та фахівці з міжнародного права, виходячи з повноважень, якими наділяються міжнародні слідчі комісії, висловлюють думки про те, що міжнародні органи зі встановлення фактів мають судову або квазісудову природу. Відповідно до цілей статті проаналізуємо практику звернення до процедури обслідування, повноваження, якими наділені міжнародні слідчі комісії, та результати їх роботи через призму наявності у них судових повноважень.

Постановка завдання. Метою статті є визначення наявності у міжнародних органів зі встановлення фактів (напів-) судового характеру та судових функцій на основі аналізу практики використання таких органів, їх цілей, завдань та компетенції.

Результати дослідження. Положення згаданих вище Конвенції 1907 року та Декларації 1991 року недвозначно вказують на відсутність у держав наміру наділяти міжнародні органи зі встановлення фактів судовими функціями. Однак питання про судовий характер таких органів залишається досить неоднозначним. Деякі держави висловили думку про наявність у органів зі встановлення фактів судового характеру. У своїх коментарях до проєкту типових правил процедури Організації Об'єднаних Націй для органів зі встановлення фактів в галузі прав людини уряд Філіппін заявив, що «функції ad hoc органів, до яких застосовуються типові правила, більш-менш судові за своєю природою». Уряд Греції також вважав, що «не може підлягати сумніву судовий або квазісудовий характер ad hoc органів Організації Об'єднаних Націй, яким доручено вивчення ситуацій, які, як стверджується, виявляють постійні порушення прав людини» [4, с. 28].

Про те, що діяльність міжнародного органу зі встановлення фактів не буде мати судового характеру, можуть заявити уповноважені суб'єкти, що створюють такий орган. Міжнародну слідчу комісію по Сальвадору (1991 рік) було створено відповідно до Мексиканських угод, укладених між урядом Сальвадору та Фронтом національного звільнення ім. Ф. Марті. У пункті 5 Додатку «Комісія з встановлення істини» до Мексиканських угод сторони зазначили, що комісія не буде функціонувати як судовий орган [5]. Іноді суб'єкти, що приймають рішення про звернення до процедури обслідування, можуть висловити намір наділити орган зі встановлення фактів судовими функціями, як це було щодо Слідчої комісії по Бурунді 1994 року.

Дослідження, проведене Міжнародною Організацією Праці, показало, що «комісії з розслідування МОП по суті мають судовий характер і призначені для того, щоб Комісія могла підготувати доповідь, що виражає її висновки з питання факту та містить рекомендації щодо будь-яких кроків, які необхідно зробити, щоб укласти угоду» [4, с. 28].

В доктрині міжнародного права також можна зустріти думки про те, що міжнародні органи зі встановлення фактів мають або повинні мати (напів-) судовий характер. Девід Вайсброд та Джеймс Маккарті в процесі аналізування процедур встановлення фактів в галузі прав людини за Гаазькою моделлю двостороннього розслідування та в рамках багатосторонніх міжнародних організацій посилаються на слова голландського юриста Тео ван Бовена, який, окрім іншого, зазначив таке: «Щоб завдання з встановлення фактів виконувалось

неупередженим чином, з метою розкрити конкретну і реальну ситуацію, воно, безумовно, повинне мати (напів-) судовий характер» [6, с. 38]. Б. Рамшаран погоджується з тим, що встановлення фактів в галузі прав людини є квазісудовим процесом. На його думку, конкретні характеристики будь-яких окремих заходів зі встановлення фактів в галузі прав людини залежать від умов, визначених у їх установчих документах. Згідно з цими умовами або будь-якими подальшими заявами вищого органу встановлення фактів в галузі прав людини має зазвичай ґрунтуватись на квазісудовому підході [4, с. 28].

Іноді слідчі комісії самі наголошують на відсутності у них судових повноважень. Аналізуючи свій мандат та визначаючи правила процедури, деякі міжнародні органи зі встановлення фактів у своїх доповідях вказують на те, що вони не є судовими органами, а їх діяльність не має судового характеру. Так, Міжнародна слідча комісія по КНДР (2013 рік), створена Радою з прав людини ООН, в пункті 74 своєї доповіді зазначила, що вона не є ані судовим органом, ані обвинувачем [7]. В пункті 14 доповіді Міжнародної слідчої комісії ООН по Дарфуру (Судан, 2004 рік) також зазначено, що комісія, очевидно, не є судовим органом [8].

Міжнародні органи зі встановлення фактів часто наділені повноваженнями щодо самостійного визначення своїх правил процедури та методів роботи. Цей процес може включати вирішення питання про те, на чому комісії необхідно зосередити увагу у своїй діяльності; визначення процедур і норм, яких необхідно дотримуватись під час проведення розслідування; визначення процедури доказування та прийнятності доказів, а також критеріїв їх оцінювання тощо. Виходячи з цього, міжнародні слідчі комісії можуть розглянути питання про необхідність дотримання судових стандартів в процесі проведення розслідування. Так, Комісія по Сальвадору, враховуючи бажання Сторін щодо «негайного розслідування деяких актів насильства, що мають надзвичайне значення, особливості та наслідки яких <...> вимагають невідкладного і повного встановлення правди», а також на основі норми про те, що «Комісія не виконуватиме роль судового органу», дійшла висновку, що вона не зобов'язана дотримуватися процедур та норм, що є традиційними для діяльності будь-якого судового чи напівсудового органу. Окрім цього, з огляду на конфіденційний характер своєї діяльності та сальвадорську дійсність Комісія виробила процедури перевірки надійності інформації та визначила ступені впевненості у її достовірності [9, с. 21–22].

Водночас деякі комісії, навпаки, намагаються провадити свою діяльність таким чином, щоби вона відповідала матеріальним і процесуальним стандартам судового провадження. Процедури Міжнародної слідчої комісії по «Тубантії», створеної відповідно до положень Конвенції 1907 року у зв'язку з потопленням німецьким підводним човном голландського пароплаву «Тубантія», багато в чому нагадували арбітраж. Хоча жодне питання права не було розглянуте, а сторони не взяли на себе попередніх зобов'язань щодо обов'язковості доповіді Комісії, обмін меморандумами та використання усних доказів більше нагадували судовий розгляд, ніж обслідування відповідно до положень Гаазьких конвенцій [10, с. 52]. Правила процедури Міжнародної слідчої комісії, створеної у зв'язку з обстрілом датським фрегатом британського траулера «Червоний хрестоносець» у 1961 році, також нагадували деякою мірою арбітражний процес, адже допит свідків щодо ключових питань проводився представниками сторін, а не членами Комісії [10, с. 55].

Міжнародна слідча комісія по Бурунді, створена відповідно до резолюції 1012 (1995) Ради Безпеки ООН від 28 серпня 1995 року, вирішила дотримуватися судових процедур у своїй діяльності, переслідуючи таку конкретну мету: «Комісія постановила, наскільки це можливо, керуватися при встановленні фактів нормами судового розслідування не тільки для того, щоб підвести під свої остаточні висновки міцну базу, а й для накопичення доказів, які можна було б використовувати пізніше в будь-якому судовому процесі» [11, с. 8].

Окрему увагу слід приділити процедурі доказування в процесі діяльності міжнародних органів зі встановлення фактів. Питання, які виникають у процесі збирання доказів під час роботи слідчих комісій щодо джерела доказу, вимог, які можуть ставитись до отриманої інформації з цього джерела, критеріїв, які б визначали достовірність чи недостовірність тих чи інших

доказів, та інші процесуальні питання, особливо стосовно оцінювання отриманої інформації, вирішуються кожною окремою слідчою комісією. Зібравши певний обсяг необхідних доказів, комісія отримує питання про необхідність надання їм оцінки та визначення достовірності тих чи інших даних. Слідча комісія по Дарфуру обговорила питання про стандарти доказування, які вона буде застосовувати в ході своїх розслідувань. Внаслідок обмеженості своїх повноважень Комісія вирішила, що вона не в змозі дотримуватися таких стандартів, які зазвичай застосовуються кримінальними судами (доведеність фактів не підлягає сумніву на розумних підставах), або стандартів, яких дотримуються міжнародні прокурори й судді, коли підтримують обвинувальні висновки (справа має бути з категорії primafacie). Комісія дійшла висновку про те, що найбільш підходящим стандартом є наявність певної сукупності достовірних матеріалів, що відповідають іншим перевіреним обставинам, які, мабуть, показують, що конкретну людину можна обґрунтовано підозрювати в причетності до скоєння злочину [8, с. 14–15].

У пункті 22 Доповіді Комісії з розслідування стану в галузі прав людини в Корейській Народно-Демократичній Республіці зазначено, що Комісія будує свої висновки на доказах, що відповідають стандарту розумних підстав. Наявність розумних підстав під час установлення факту події або певної поведінки визнавалась тоді, коли Комісія була впевнена в тому, що отримана нею інформація є достовірною, відповідає іншим матеріалам і є досить обґрунтованою для того, щоби переконати розумну й розсудливу людину в тому, що така подія або поведінка дійсно мала місце [7].

Поширеною є практикою, відповідно до якої перед міжнародними органами зі встановлення фактів постає необхідність вирішення не тільки питання факту, але й питання права. Окрім цього, на міжнародні слідчі комісії часто покладають завдання з кваліфікації діянь щодо міжнародного права у випадках, коли це передбачено мандатом або випливає з нього, що може включати необхідність розслідування порушень міжнародного гуманітарного права та права прав людини. Іноді слідчі комісії встановлювали факт вчинення міжнародних злочинів.

Доповідь Міжнародної слідчої комісії по «Червоному хрестоносцю», хоча й була присвячена пов'язаним з інцидентом фактам, явно включала важливі правові рішення. Висновки про те, що юрисдикція датського корабля була «правильно» прийнята шкіпером «Червоного хрестоносця», та про те, що відкриття вогню датською стороною «перевищило законне застосування збройної сили», містять ознаки судового рішення, що є характерним більше для арбітражу, а не для процедури встановлення фактів [10, с. 55].

Мандатом Комісії по Сальвадору було передбачено те, що вона буде займатися розслідуванням серйозних випадків насильства. При цьому мандатом не було визначено, які правові принципи мають бути застосовані для кваліфікації таких діянь та встановлення відповідальності за їх вчинення. Як зазначили члени Комісії у своїй доповіді, для них було очевидним, що концепція серйозних випадків насильства взята не з нормативного вакууму, тому відповідні положення слід розглядати з урахуванням певних принципів законодавства, що має до цього відношення. Перш за все Комісія дійшла висновку про обов'язковість норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права не тільки для урядових сил, але й для повстанців. Виходячи з того, що Сальвадор ратифікував до 1980 року Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Американську конвенцію про права людини, а також Женевські конвенції 1949 року й Другий Додатковий протокол до них, комісія вирішила, що серйозними випадками насильства будуть вважатись порушення тих прав, які згідно із зазначеними Договорами про права людини не підлягають обмеженню (право на життя, право не піддаватися тортурам або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню), а також порушення статті 3, загальної для Женевських конвенцій, та основних гарантій, передбачених Другим Протоколом до них (позбавлення життя, тортури, взяття заручників тощо) [9, с. 18–21].

Іншим прикладом органу зі встановлення фактів, що вчиняв дії щодо кваліфікації діянь, є міжнародна слідча комісія по Дарфуру (2004 рік), яка отримала відповідне завдання згідно з формулюванням свого мандату. Комісія була уповноважена кваліфікувати

порушення міжнародних норм в галузі прав людини й норм міжнародного гуманітарного права, якщо такі будуть нею встановлені, з позицій міжнародного кримінального права. Відповідно до свого мандату Комісія мала, окрім іншого, кваліфікувати злочини та встановлювати, чи мали місце акти геноциду. Як зазначила Комісія у своїй доповіді, вона не зможе виконати ці завдання, попередньо не визначивши, чи є порушення, встановлені нею, міжнародними злочинами, і якщо так, то до яких категорій злочинів вони належать (військові злочини, злочини проти людяності, геноцид або інші злочини). Ця кваліфікація необхідна також для процесу виявлення осіб, які здійснювали такі злочини, адже для того, щоби стверджувати, що якісь конкретні особи підозрюються в тому, що вони винні, необхідно перш за все визначити міжнародні злочини, у вчиненні яких вони можуть бути винні [8, с. 11–13].

Вивчаючи питання про те, чи мали місце акти геноциду, Комісія вирішила, що в діях уряду Судану наявні деякі елементи цього поняття, однак «вкрай важливий елемент наміру вчинити геноцид відсутній», про що йдеться в її доповіді [8, с. 204]. Водночас Комісія встановила відповідальність уряду Судану та повстанців за серйозні порушення міжнародних стандартів в галузі прав людини й норм міжнародного гуманітарного права, дійшла висновку про наявність у їх злочинних діях широкомасштабного й систематичного характеру, а також кваліфікувала ці дії як злочини проти людства. Проаналізувавши поставлені перед нею завдання, Комісія дійшла цікавого висновку про те, що, не будучи судовим органом, «кваліфікуючи факти на основі норм міжнародного кримінального права, Комісія діє так само, як діє судовий орган» [8, с. 14].

Окрім кваліфікації діянь на основі норм міжнародного права, міжнародні органи зі встановлення фактів іноді можуть встановлювати індивідуальну відповідальність конкретних осіб за порушення міжнародного права. Ще перша в історії Міжнародна слідча комісія, створена у зв'язку з Гульським інцидентом у 1904 році, пов'язаним із затопленням російськими військовими кораблями британських траулерів, повинна була, окрім встановлення фактичних обставин інциденту, надати оцінку ступеню відповідальності й осуду, якого мають зазнати піддані сторін спору або якої-небудь іншої країни, якщо відповідальність буде встановлена слідством. Таким чином, обов'язок Комісії щодо встановлення відповідальності поклав на неї, окрім слідчої, деякою мірою арбітражну функцію [10, с. 48].

Відповідно до Листа Генерального секретаря ООН від 4 жовтня 2004 року на ім'я Голови Ради Безпеки Міжнародна слідча комісія по Дарфуру повинна була встановлювати відповідальність та виявляти конкретних осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права та стандартів прав людини, а також рекомендувати механізми притягнення таких осіб до відповідальності [12, с. 1]. В процесі виконання цього завдання Комісія дійшла висновку про необхідність надання нею тлумачення терміна «особи, що вчинили порушення» таким чином, щоб цей термін охоплював безпосередніх виконавців міжнародних злочинів, а також тих, хто міг бути співучасником таких злочинів чи був пособником або підбурювачем цих злочинів, чи будь-яким іншим чином брав участь у їх вчиненні. Комісія вирішила поширити своє розслідування на тих, хто, можливо, несе відповідальність за міжнародні злочини відповідно до концепції «відповідальності начальників». Таке тлумачення, на думку Комісії, ґрунтується на базових принципах міжнародного кримінального права, яке передбачає, що індивідуальна кримінальна відповідальність виникає тоді, коли особа виступає безпосереднім виконавцем злочину, а також тоді, коли вона скоює злочинні діяння іншого типу або в інших формах [8, с. 205].

Заслуговує окремої уваги діяльність Компенсаційної комісії ООН, що була заснована резолюціями Ради Безпеки 687 (1991) від 3 квітня 1991 року і 692 (1991) від 20 травня 1991 року задля управління Фондом з відшкодування прямих втрат, збитку або шкоди, заподіяної іноземним урядам, фізичним і юридичним особам у результаті незаконного вторгнення Іраку та окупації ним Кувейту. Генеральний Секретар у своїй доповіді від 14 травня 1991 року зазначив, що Комісія не являє собою суд чи арбітраж, перед яким постають сторони, а є політичним органом, який головним чином вивчає претензії щодо встановлення фактів, перевіряє їх обґрунтованість, оцінює збитки й суму виплат та врегульовує спірні

претензії. Тільки у зв'язку з останнім моментом може йтися про квазісудову функцію [13, с. 6].

У статті 36 Угоди про державне управління від 10 вересня 1994 року сторони конфлікту в Бурунді вказали на необхідність створити «міжнародну судову місію по розслідуванню» [14]. Однак те, яким буде процес формування такої місії та якими функціями й повноваженнями її має бути наділено, визначено не було. Рада Безпеки ООН просила Генерального Секретаря надати доповідь про те, яких заходів слід вжити для створення відповідної місії [15, с. 2]. У зв'язку з великими складнощами створення такої комісії Генеральний Секретар ООН запропонував створити «комісію з встановлення істини, аналогічну тій, яка стала настільки важливим елементом мирного процесу в Сальвадорі». Задля цього Генеральний Секретар звернувся до послуг Педро Ніккена, який був колишнім суддею та головою Міжамериканського суду з прав людини, а також брав участь у створенні комісії по Сальвадору та був одним з експертів, що входили до її складу, який мав з'ясувати, наскільки дієвим буде використання такої комісії, вивчити, наскільки судова комісія з розслідування була б життєздатною як альтернатива комісії зі встановлення істини [16].

На думку П. Ніккена, судова комісія з розслідування, яку передбачає Угода про державне управління, буде лише займатись припиненням безкарності й судовим покаранням осіб, відповідальних за злочини. З огляду на Бурундійські реалії, слабкість судового апарату та його ймовірну упередженість, а також ймовірність того, що винні особи уникнуть покарання П. Ніккен дійшов висновку, що така комісія не буде ані бажаним, ані дієвим механізмом, здатним ефективним чином покласти край ситуації безкарності. Він також дійшов висновку про неможливість створення комісії зі встановлення істини за сальвадорським зразком, натомість запропонувавши свого роду симбіоз і створення комісії, мандат якої буде передбачати проведення розслідувань, встановлення фактів, а також надання рекомендацій про будь-які заходи судового й організаційного характеру, що випливають з її висновків і дають змогу ліквідувати ситуацію безкарності. Таким чином, окрім установлення фактів, комісія має бути наділена компетенцією щодо винесення обов'язкових рекомендацій стосовно судового покарання осіб, винних у вчиненні злочинів, визначених комісією [16].

В процесі такого правового аналізу П. Ніккен визначив, у чому міг би полягати судовий характер слідчої комісії у разі її створення згідно з Угодою про державне управління. Кваліфікація такої комісії як судової буде означати, що вона має проводити розслідування точних фактів, визначати юридичні наслідки цих фактів, зокрема судові процедури, яких слід вжити проти осіб, які, ймовірно, є винними у скоєнні карних дій, і зазначити компетентні органи, які мають надати конкретне вираження цим юридичним наслідкам [16].

Як правило, вирішення питання про встановлення відповідальності конкретних осіб перебуває в компетенції системи судових органів відповідної держави. Слідча комісія по Сальвадору зазначила, що «будь-які судові функції, що за необхідності треба було б здійснити, недвозначно залишалися за судами Сальвадору» [9, с. 22]. Проте інколи судові органи держави, компетентні розглядати відповідні справи, не в змозі провести об'єктивний та неупереджений судовий розгляд та притягти винних осіб до відповідальності, як це було в Бурунді у 1995 році. Міжнародна слідча комісія ООН по Бурунді дійшла висновку про те, що судова система Бурунді не в змозі провести справедливе та ефективне розслідування, й рекомендувала створення незалежного й такого, що користується довірою, судового органу, що буде наділений усіма необхідними повноваженнями в умовах забезпечення належного порядку та безпеки [11, с. 84].

Питання про те, який судовий орган має здійснювати юрисдикцію стосовно встановлення відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права та права прав людини за нездатності це зробити національними судовими органами відповідної держави, досить детально проаналізовано в доповіді Міжнародної слідчої комісії ООН по Дарфуру (Судан, 2004 рік), яка, встановивши недоліки системи кримінальної юстиції Судану, вказала на необхідність пошуку інших механізмів кримінальної відповідальності. Комісія рекомендувала Раді Безпеки ООН передати ситуацію в Дарфурі на розгляд Міжнародного

кримінального суду, дійшовши висновку про недоцільність створення спеціального міжнародного кримінального трибуналу та розширення мандату вже наявного або заснування змішаних судів, які складаються як з міжнародних суддів і прокурорів, так і з суддів і прокурорів, що мають громадянство держави, в якій проводяться судові процеси. Окрім цього, в доповіді проаналізовано принцип комплементарності, на якому засновано діяльність МКС, та його співвідношення з можливою універсальною юрисдикцією судів інших держав, окрім Судану. Принцип комплементарності означає, що Суд може бути задіяний лише тоді, коли компетентні національні суди не можуть або не хочуть реально судити осіб, обвинувачених у скоєнні серйозних міжнародних злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду. На думку Комісії, залучення Радою Безпеки юрисдикції Міжнародного кримінального суду має здійснюватися без шкоди для ролі, яку можуть відігравати національні кримінальні суди інших держав. Інші держави могли б здійснювати так звану універсальну юрисдикцію щодо злочинів, які, ймовірно, були скоєні в Дарфурі, як комплементарного способу залучення осіб, винних у скоєнні міжнародних злочинів, до відповідальності. Таким чином, Міжнародний кримінальний суд має передавати провадження національним судам держав, за винятком Судану, які дійсно будуть здійснювати розгляд на основі універсальної юрисдикції [8 с. 195–198]. Місія ООН зі встановлення фактів у зв'язку з конфліктом в Газі (2009 рік) також рекомендувала національним судам держав використовувати універсальну юрисдикцію для проведення розслідувань з кримінальних справ, стосовно яких існує достатньо доказів про порушення положень Женевських конвенцій 1949 року [17 с. 460].

Комісія експертів ООН для огляду процедур притягнення до відповідальності за серйозні порушення прав людини, скоєні в Тімор-Лешті (2005 рік), отримала завдання провести огляд судових процедур в індонезійському Спеціальному суді з прав людини по Східному Тімору, Групі з тяжких злочинів, у спеціальних колегіях з тяжких злочинів в Ділі, а також надати оцінку ефективності функціонування цих двох установ. Окрім цього, Комісія мала рекомендувати юридично значущі заходи для того, щоби винні були притягнуті до відповідальності. Задля цього Комісія виробила низку рекомендацій щодо ролі, яку могли б відіграти зазначені вище установи, та створення інших судових органів, зокрема зазначивши про можливе заснування Міжнародного кримінального трибуналу по Тімор-Лешті [18, с. 119–125]. Міжнародні органи зі встановлення фактів можуть рекомендувати, окрім компетентних судових органів, інші механізми та інститути, що мають арбітражний характер. Наприклад, Комісія з розслідування положення в Лівані, створена відповідно до резолюції S-2/1 Ради ООН з прав людини від 11 серпня 2006 року, пропонувала створити спеціальну арбітражну комісію для розгляду питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди [19, с. 112].

За загальним правилом висновки та рекомендації міжнародних слідчих комісій не є обов'язковими. Це підтверджується положеннями статті 35 Конвенції 1907 року, відповідно до яких доповідь комісії не має характеру третейського рішення, а за сторонами зберігається повна свобода скористатися на свій розсуд цими фактичними висновками. Іноді сторони можуть заздалегідь взяти себе зобов'язання щодо виконання рекомендацій слідчих комісій, як це було щодо Комісії по Сальвадору. Однак навіть у цьому разі Комісія, встановивши конкретних осіб, винних у порушеннях міжнародного права, залишила питання про притягнення них до відповідальності за національними судами Сальвадору [2].

Міжнародна слідча комісія по Дарфуру, дійшовши висновку про відсутність актів геноциду, між тим вказала на можливу наявність у деяких випадках у окремих осіб наміру вчинити геноцид, наголосивши на тому, що питання про те, чи мало це місце в Дарфурі, «являє собою судження, яке в кожному конкретному випадку може виносити лише компетентний суд» [7, с. 5]. Окрім цього, у доповіді зазначається, що Комісія не робитиме ніяких остаточних висновків щодо кримінальної вини певних осіб, замість цього вона зробить оцінку можливих підозрюваних, яка прокладе шлях до подальших розслідувань і, можливо, обвинувальних висновків, що виносяться прокурором [7, с. 15].

Місія ООН зі встановлення фактів у зв'язку з конфліктом в Газі (2009 рік), встановивши осіб, винних у порушеннях міжнародного гуманітарного права та права прав людини,

посилалась на презумпцію невинуватості та окремо відзначила, що її висновки «жодним чином не мають на меті виявити окремих осіб, які несуть відповідальність за вчинення злочинів, або досягти критеріїв доведеності, що застосовуються в кримінальному судочинстві» [17, с. 48].

Подібним чином висловились також члени Міжнародної слідчої комісії ООН по КНДР, вказавши на те, що Комісія не уповноважена виносити остаточні рішення щодо індивідуальної кримінальної відповідальності. Водночас вона може визначати, чи є її висновки розумними підставами для визнання факту вчинення злочинів проти людяності, які можуть стати предметом кримінального розслідування з боку компетентного національного або міжнародного органу правосуддя [7, с. 16].

Висновки. Проаналізувавши практику використання процедури обслідування, доходимо висновку про те, що міжнародним органам зі встановлення фактів притаманна низка ознак, що можуть дати підстави для кваліфікації їх як судових або квазісудових органів. Наявність або відсутність таких ознак залежить від суб'єктів, що беруть участь у створенні міжнародної слідчої комісії у кожному конкретному випадку, а саме від завдань, що ставляться перед комісією, обсягу її компетенції, повноважень, юридичної сили рішень тощо. Таким чином, діяльність органу зі встановлення фактів в одних випадках може нагадувати діяльність судових та арбітражних органів, а в інших випадках характеризуватися відсутністю ознак, що споріднюють їх із такими органами.

Міжнародні слідчі комісії, окрім проведення розслідування та встановлення фактів, можуть використовувати у своїй діяльності судові процедури та стандарти доказування, що може бути корисним, адже це робить можливим використання результатів їх роботи в міжнародних або національних судових органах. Деякі слідчі комісії також наділяються повноваженнями з кваліфікації діянь відповідно до норм міжнародного права, особливо тих, що стосуються порушень норм міжнародного гуманітарного права й права прав людини та встановлення ймовірної винності осіб у таких порушеннях. Така діяльність сприяє якомога швидшому вирішенню спору або ситуації та полегшує притягнення осіб, винних у вчиненні злочинів, до відповідальності.

Як ознака судового характеру органу зі встановлення фактів також може розглядатися винесення ним рекомендацій стосовно можливих механізмів, зокрема судових, які мають вирішити спір, встановити відповідальність за порушення міжнародного права та притягти осіб, винних у вчиненні злочинів, до відповідальності.

Деякою мірою все це може свідчити про можливий судовий характер діяльності міжнародних органів зі встановлення фактів. Водночас вони не наділені найважливішими повноваженнями органів судової влади, а саме винесенням остаточного й обов'язкового рішення для суб'єктів спору або ситуації. Навіть встановивши факт вчинення міжнародного злочину та осіб, імовірно винних у їх вчиненні, слідчі комісії не мають повноважень щодо притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності.

Отже, висновки міжнародних органів зі встановлення фактів можуть лише слугувати основою для подальшого вирішення спору сторонами або компетентними судовими чи арбітражними органами. Наприклад, сторони міжнародного спору, пов'язаного з нападом італійських військових кораблів на французький поштовий пароплав «Тавіньяно» у 1912 році, були настільки задоволені діяльністю створеної у зв'язку з ним Міжнародної слідчої комісії, що включили у свою арбітражну угоду положення про обов'язковість використання її доповіді.

Здійснюючи проаналізовану діяльність, органи зі встановлення фактів мають на меті створення умов для врегулювання спору або вирішення конфліктної ситуації, а в разі встановлення фактів вчинення міжнародних злочинів – подальшого їх розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у їх скоєнні. В будь-якому разі остаточне рішення за результатами розслідування приймається сторонами спору або повноважним судовим чи арбітражним органом, але аж ніяк не слідчою комісією. Отже, незважаючи на наявність у діяльності міжнародних органів зі встановлення фактів окремих ознак,

подібних до повноважень органів судової влади, було б неправильним говорити про наявність у таких органів судового характеру, адже вони лише створюють підґрунтя для потенційного розгляду спору або ситуації компетентними судовими чи арбітражними органами.

Список використаних джерел:

1. Convention (I) for the pacific settlement of international disputes, 29 july 1899. *Lillian Goldman Law Library*. URL: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague01.asp (дата звернення: 18.01.2020).
2. Конвенция о мирном урегулировании международных споров от 18 октября 1907 г. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_938 (дата звернення: 18.01.2020).
3. Декларація Генеральної Асамблеї ООН про встановлення фактів ООН в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки : прийнята Резолюцією 46/59 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1991 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_570 (дата звернення: 18.01.2020).
4. Ramcharan B. International Law and Fact-Finding in the Field of Human Rights: Revised and Edited Reprint / ed. by B. Ramcharan. Brill – Nijhoff, 2014. 250 p.
5. Лист Постійного представника Сальвадору при ООН від 8 жовтня 1991 р. на ім'я Генерального Секретаря. S/23130. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/130274/files/A_46_553_S_23130-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
6. Weissbrodt D. McCarthy J. Fact-Finding by International Nongovernmental Human Rights Organizations. *Virginia Journal of International Law*. 1981. Vol. 22. URL: http://scholarship.law.umn.edu/faculty_articles/281 (дата звернення: 12.09.2019).
7. Доповідь комісії з розслідування стану в галузі прав людини в Корейській Народно-Демократичній Республіці від 7 лютого 2014 року. A/HRC/25/63. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/766464/files/A_HRC_25_63-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
8. Лист Генерального Секретаря ООН від 31 січня 2005 року на ім'я Голови Ради Безпеки. S/2005/60. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/540780/files/S_2005_60-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
9. Лист Генерального Секретаря ООН від 29 березня 1993 року на ім'я Голови Ради Безпеки. S/25500. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/168913/files/S_25500-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
10. Merrills J.G. International Dispute Settlement. Fourth edition. Cambridge, 2012. 387 p.
11. Лист Генерального Секретаря ООН від 25 липня 1996 року на ім'я Голови Ради Безпеки. S/1996/682. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/220451/files/S_1996_682-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
12. Лист Генерального Секретаря ООН від 4 жовтня 2004 року на ім'я Голови Ради Безпеки. S/2004/812. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/532844/files/S_2004_812-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
13. Доповідь Генерального Секретаря, представлена на виконання пункту 19 Резолюції 687 (1991) Ради Безпеки. S/22559. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/114005/files/S_22559-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
14. Лист Тимчасового Повіреного у справах Постійного представництва Бурунді при ООН від 8 березня 1995 року на ім'я Генерального Секретаря. S/1995/190. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/177180/files/A_50_94_S_1995_190-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).
15. Заява Голови Ради Безпеки ООН від 29 березня 1995 року. S/PRST/1995/13. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/198280/files/ S_PRST_1995_13-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).

16. Лист Генерального Секретаря ООН від 28 липня 1995 року на ім'я Голови Ради Безпеки. S/1995/631. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/185671/files/S_1995_631-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).

17. Доповідь незалежної міжнародної місії з встановлення фактів по конфлікту в Газі. A/HRC/12/48. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/666096/files/A_HRC_12_48-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).

18. Лист Генерального Секретаря ООН від 24 липня 2005 року на ім'я Голови Ради Безпеки. S/20045/458. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/553995/files/S_2005_458-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).

19. Доповідь Комісії з розслідування положення в Лівані на виконання Резолюції S-2/1 Ради з прав людини. A/HRC/3/2. *United Nations digital library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/587605/files/A_HRC_3_2-RU.pdf (дата звернення: 23.10.2019).

КОРНІЄНКО М. С.,
практикуючий юрист

УДК 341.6+341.8]:347.952(477)](045)
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.35

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ ПРО ВИЗНАННЯ ТА НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Стаття присвячена питанням визнання та виконання іноземних судових рішень, що є особливою формою міжнародної співпраці держав. У статті розглянуті процесуальні особливості розгляду клопотань про визнання та надання дозволу на виконання іноземних судових рішень, проаналізовані відповідні положення Цивільного процесуального кодексу України, Закону України «Про міжнародне приватне право» та міжнародних договорів України з Китайською Народною Республікою, Монголією, республіками Молдова і Польща, Республікою Грузія, Естонською, Латвійською і Литовською республіками, що стосуються тематики статті. Зокрема, висвітлене питання підсудності справ про визнання та надання дозволу на виконання іноземних судових рішень, формальні вимоги до клопотання та доданих до нього документів, їхньої легалізації та перекладу, вимоги до змісту клопотання. Визначений порядок розгляду клопотань у судах першої інстанції, виявлені схожі та відмінні риси із процесом розгляду справ у порядку позовного провадження. Автором зроблений огляд актуальної судової практики, що стосується проблемних аспектів розгляду клопотань, у статті використані приклади різних підходів національних судів до вирішення процесуальних питань, які виникають під час розгляду клопотань. Зокрема, проаналізовано питання можливості залишення клопотань про визнання та надання дозволу на виконання іноземних судових рішень без руху у разі виявлення недоліків у клопотанні або в доданих до нього документах. Автор аналізує прогалини Цивільного процесуального кодексу України, виокремлює проблемні питання розгляду клопотань про визнання та надання дозволу на виконання іноземних судових рішень. У висновках зроблено узагальнення щодо досліджених питань і визначені основні способи усунення недоліків правового регулювання.

Ключові слова: *міжнародне право, міжнародне приватне право, цивільний процес, визнання та виконання іноземних судових рішень, міжнародна співпраця.*